

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 81

המשך הלכות יום טוב - מלאכת אוכל נפש

ביום טוב הותרה עשיית מלאכה לצורך אפייה ובישול ביום טוב, וכפי שנאמר בפסוק "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם". מכאן למדו חז"ל (ביצה לו:)

"אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד". לגבי שאר המלאכות (מלבד מלאכות של 'אוכל נפש'), שווה יום טוב לשבת בכל המלאכות האסורות. **מלאכת 'אוכל נפש'** - פירושה מלאכה הנעשית בגוף האוכל לצורכי אכילה, כגון: שחיטה, אפייה, לישא וכיוצא בהן שהם מותרות. אך כל שאין בהם צורך אכילה, כגון, כתיבה, אריגה, בנין וכיוצא בהן אסור לעשותן ביום טוב. יצאו מן הכלל מלאכת 'הוצאה' ו'הבערה' שהותרו ביום טוב למרות שאין פעולתם בגוף האוכל, טעם ההיתר כיון שכבר הותרו לצורך אכילה, הותרו גם שלא לצורך, בתנאי שיש בהם צורך קצת¹. ולהלן יבואר גדרו ופרטי הלכות 'אוכל נפש' ביום טוב.

מראש והרי הוא כמוסיף זמן, ולא מוסיף חום או גוף חימום נוסף.

תנור שיש בו צג דיגיטאלי אין להקל ואסור להשתמש בו ביו"ט.

כירה קרמית חשמלית או פלטה לבישול, או תנור חימום, אסור להגביר את חומם ביום טוב כיון שפעולת ההגברה מושגת על פי רוב על ידי כיבוי של חוט אחד והבערת חוט אחר או חוטים אחרים¹⁶.

שכח להוציא את התקע במערכת הכירים, האם מותר להדליק את הגז מאש לאש כשנדלק ניצוץ חשמלי?

כשרוצים להשתמש בכירים לבישול מאש לאש יש להוציא מערב יום טוב את התקע מהחשמל, כיון שיש ניצוץ אש חשמלי שניצת אוטומטית בלחיצה על הכפתור ומדליק את האש.

אם שכח לנתק את הכירים מהחשמל - יוציא את השקע בשינוי (מצד מוקצה) ורק לאחר מכן ישתמש בכירה מאש לאש, ויש שכתבו להקל בזה בדיעבד באופן שמחזיק אש בידו בזמן שלוחץ על מכוון הגז, כיון שאין לו שום עניין בניצוץ האש הניצת מאליו, והוא פסיק רישיה דלא נחא ליה באיסור דרבנן¹⁷.

האם מותר לקחת אש מנרות יום טוב לצורך הדלקת אש לבישול וכדומה?

מותר לקחת אש מנרות יו"ט לצורך הדלקת אש לבישול וכדומה, כיון שנרות אלו ניתנו לכל צורכי יו"ט¹⁸.

המבשל ביום טוב האם יכול למדוד את התבלינים בכלי מדידה?

המבשל או האופה ביו"ט אם דרכו למדוד את התבלינים באופן מדויק - מותר לעשות כן גם ביו"ט. אבל אם בדרך כלל אינו מדקדק למדוד בכלי - אין לו למדוד ביו"ט אלא ייתן אותם

שאסור לבשל שלא לצורך אוכל נפש.

טעם ההיתר: כיון שכיבוי הגז אסור מדרבנן כדין גחלת של מתכת לפיכך הותרו לכבות בדרך גרמא. וכתבו האחרונים שטוב להימנע מלנהוג בדרך היתר זה לכתחילה, ובפרט אם מטרתו רק כדי לחסוך בגז, מכל מקום אם מטרתו היא בטיחות ומניעת סכנה מותר לנהוג כן לכתחילה¹¹.

על כל פנים, אסור לסגור את הברז הראשי של הגז הדולק כדי שתכבה האש, שכיבוי אסור ביום טוב, ואין זה נקרא גרמא, שהרי זו פעולה ישירה כיון שסגירת הברז משפיעה ישירות על השלהבת של הגז¹².

כיום, ברוב מערכות הכירים מותקן מנגנון בטיחות שאחראי לנתק את זרם הגז כשאין חום אש, ויש שהציעו פתרון להכניס חוצץ בין החיפושן ללהבת הגז, כך שלאחר מספר שניות נחסם מעבר הגז והאש נכבית מאליה, לדעתם גם זה גרם כיבוי בגחלת של מתכת דרבנן ומותר, ויש חולקים ואוסרים, וכל אחד ינהג כהוראת רבותיו¹³.

האם מותר לאפות בתנור או לבשל בכירה חשמלית ביום טוב? והאם מותר להגביר את מעלות החום ביום טוב?

אין לאפות בתנור חשמלי או לבשל בכירה חשמלית ביום טוב, אלא אם כן הודלקו על ידי שעון אוטומטי שהוכן מערב יום טוב¹⁴.

אם הכין שעון מערב יום טוב - מותר ביו"ט לפתוח את התנור כדי להניח בתוכו את המאכלים ומותר לסגור ולפתוח את התנור לשם ביקורת, וכן מותר לסגור ולפתוח לשם הוצאת התבשיל, הוא הדין גם בתנור עם תרמוסטט, כיון שיש בזה צורך אוכל נפש¹⁵.

כמו כן, מותר להגביר את מעלות החום של התנור בזמן שהתרמוסטט דולק, כיון שאין זה מבעיר אלא רק מונע מהתרמוסטט לכבות את גופי החימום כשיגיע התנור למעלות החום שכיון

האם מותר להנמיך את הגז או את חום התנור כדי שהאוכל לא יגלוש מהסיר או שלא יישרף?

אסור לכבות אש ביום טוב משום שאין הכיבוי נחשב לצורך אוכל נפש², גם מקצת כיבוי כגון להוריד ולהנמיך את להבת הגז - אסור³. מכל מקום, תבשיל העומד על גבי האש ויש חשש שיישרף או יתקלקל התבשיל - מותר להנמיך את הלהבה לפי הצורך⁴. יש אוסרים להנמיך את האש ומצריכים להדליק להבה אחרת קטנה ולהעביר לשם את הקדירה⁵.

לכל השיטות: אסור להנמיך את הלהבה כדי למנוע מהקדירה להשחיר, ועל אחת כמה וכמה שאסור לעשות כן אם כוונתו בהקטנת הלהבה רק כדי למנוע הפסד ממון.

בפלטה או בכירים חשמליות או תנור חשמלי שאינו עובד על תרמוסטט - לכל הדעות אין להקטין את החום, גם אם כוונתו שלא יישרף התבשיל, כיון שפעולה זו גורמת בדרך כלל לכיבוי חוט מלובן ולפעמים גם להבערתו של חוט חשמלי אחר⁶.

כשמדליק מאש לאש על ידי גפרור האם מותר לכבותו? ומה הדרך לכבות את הגז בגמר הבישול?

אסור לכבות אש ביום טוב, משום שהכיבוי אינו נחשב 'צורך אוכל נפש'⁷, ולכן כשמדליק אש מאש על ידי נר או גפרור אסור לכבותו, ויזהר שלא ישליך את הגפרור מידו בעודו בוער, אלא יניחנה בזהירות באופן שיכבה מאליו⁸.

כיבוי הגז בגמר הבישול - כתבו האחרונים להתיר כבוי על ידי גרמא, באופן שימלא קומקום קטן של מים עד גדותיו⁹, ויניח אותו על האש עד שיגלשו המים מאליהם על ידי הרתיחה ותכבה האש, (ואחר שכבתה האש יסובב את כפתור של הגז או את ברז הביטחון למנוע את התפשטות הגז)¹⁰.

במים שהרתיח יש להשתמש לשתיה וכדומה, כיון

1 גמ' ביצה יב, רמב"ם פ"א מהל' יו"ט ח"ד, שו"ע סימן תצה ס"א.
2 שו"ע סימן תקיד ס"א.

3 שו"ע שם ס"ב, אגרות משה או"ח סימן צג, שו"ת יביע אומר ח"א או"ח סימן לא, שש"כ עמוד קסט.

4 אגרות משה או"ח ח"א סימן קטו, וח"ד סימן קג, הגר"ש אלישיב לקט הלכות יו"ט פ"ח הערה ה', חו"ע יו"ט עמוד נח.

5 הגר"נ קרליץ חוט שני יו"ט פ"ג סק"א אות ג', שש"כ עמוד קע.

6 שש"כ עמוד קעא, ילקו"י עמוד רמג.

7 שו"ע סימן תקיד ס"א.

8 שש"כ עמוד קסט. וכן המעשן סיגריה יזהר שלא לנער הסיגריה כדי להסיר את האפר שהצטבר בה, ולא לדרוך על בדיל הסיגריה אחר שהשליכו.

9 וצריך להיזהר בעת הנחת הכלי המלא שלא יניח בחוזק, ויגלשו המים על ידי הזזתו ויכבו את האש.

10 כיום יש מנגנון בטיחות שחוסם אוטומטית את זרימת הגז, ברגע שכבה האש, ואז אין סיבה להתיר ולסגור את הכפתור אלא במקרה שמנגנון זה לא עובד.

11 הגר"ש אורבך מנחת שלמה ח"ב סימן כב אות ב', שש"כ עמוד קעא, חו"ע עמוד נח, אור לציון

ח"ג פ"כ תשובה יא, הגר"ש וואנר לקט הלכות יו"ט פ"ח הערה ט', כיון שיש הסוברים שלא התירו גרם כיבוי אלא במקום הפסד, עיין עוד שעה"צ ס"ק לא. ויש שאסרו לעשות כן כיון שהוא גורם כיבוי ככוונה. שו"ת מנחת יצחק ח"י סימן מב אות א'.

12 ילקוט יוסף עמוד תמג, שהרי זה כמסתפק משמן שבנר, ודלא כפי שכתב בשו"ת נצר מטעי סימן ט אות ו', להקל לסגור את הברז שחשוב גרם כיבוי.

13 נחלקו בזה פוסקי זמננו אם יש להגדיר כזה דבר כגרמא או כפעולה מידית, עיין ילקוט יוסף עמוד תמו.

14 חו"ע יו"ט עמ' נה, עב.

15 שש"כ פ"א בהל' צב, בעל הבאר משה בפסקי הל' יו"ט אות ט"ז, אורחות שבת פכ"ז סט"ז, ע"פ השו"ע סימן תקז ס"ה.

16 שש"כ עמוד יד, קסט, ילקו"י עמוד רמג.

17 אור לציון ח"ג פ"כ אות ה', ילקו"י עמוד תנג.

18 הגר"ש אלישיב שבות יצחק דיני נר שבת פ"ו הערה כט, הגר"ש אורבך שש"כ פמ"ד.

בהשערה ואומד¹⁹.

כמו כן מותר לשקול במשקל מְכַנִּי לצורך מצוה, כגון לשקול כזית מצה או מרור למצווה בליל פסח²⁰.

אם מותר להזמין גוי לסעודת יום טוב? ומה הדין בעובד זר המטפל בקשיש המתארח בחג אצל בני משפחתו?

אסור לעשות עבור גוי ביום טוב מלאכות שהותרו לצורך אוכל נפש, שנאמר "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם", ודרשו חז"ל "לכם" ולא לגוים, ולפיכך אסור חז"ל להזמין גוים לסעודת יום טוב, גזרה שמא יבשל בשבילים (בקדרה בפני עצמה)²¹. וכן יש לחשוש שיעשה במיוחד עבורם שאר מלאכות האסורות ביום טוב כגון לחתוך עבורם סלט קצוץ דק (שלא לאלתר, או במגדרת) שבפעולות אלו עבורו יעבור על איסור תורה של טוחן, וכן אסור לחמם במיוחד בשביל הגוי מים לצורך הכנת קפה וכיוצא ב.

האיסור הנ"ל נאמר כאשר מזמין את הגוי לביתו במיוחד שאז יש חשש שירבה בשבילו כדי לכבדו, אבל אם בא הגוי מעצמו לבית היהודי - מותר להגיש לפניו מהאוכל שהכינו עבור כל בני הבית, ולא חששו שירבה בשבילו²².

עובדים זרים הנמצאים בבתי פרטיים או ציבוריים (בתי אבות וכדומה) לצורך טיפול בקשישים - מותר ליהודי לתת להם ממה שמבשל עבור האורחים היהודים, ואף להרבות בשבילים בקדירה מותר כל שלא מבשל במיוחד בשביל הגוי, כיון שאינו נותן להם לאכול מפני כבודם אלא מחמת שמונותיהם עליו, אין לחוש שמא יבשל קדרה נוספת עבורם²³.

אם מותר להזמין יהודי שאינו שומר מצוות לסעודת יום טוב?

אסור לבשל ביום טוב לצורך יהודי שמחלל שבת בפרהסיא, וכן אסור להזמין לסעודות יום טוב²⁴. לגבי אנשים שאינם שומרי תורה ומצוות בזמננו יש שהחשיבם כתינוקות שנשבו²⁵, ויש הסוברים שכיון שבארץ ישראל כולם יודעים ויכולים להתעניין בכל זמן על היהדות והשבת אין להחשיבם כתינוקות שנשבו²⁶. ולכן כשיש צורך להזמין אורחים שעדיין לא זכו לשמור תורה ומצוות כדי לקרבהם ולהחזירם לחיק היהדות, אפשר לסמוך על דעת המתירים²⁷. הפתרון הטוב לכל השיטות: שיבשלו את כל

המאכלים מערב יום טוב (כמו בשבת), ולהקנות את כל האוכל לאורחים (על ידי אחר), ובכך יחשב שהאורחים אוכלים משלהם²⁸.

מי שעבר ובישל ביום טוב לצורך חול, אם המאכל מותר באכילה?

מי שעבר ובישל במזיד או בשוגג בישראלים שאינם לצורך יום טוב, מותר לאכול בשבת או בחול²⁹. טעם ההיתר: מפני שלא קנסו חכמים על מי שעבר ועשה מלאכה ביום טוב, כמו שקנסו לעושה מלאכה בשבת³⁰. יש אומרים שטעם ההיתר מפני ש'הותרה' מלאכת הבישול לצורך יום טוב, היתר זה כולל גם שלא לאסור בדיעבד כשבישל שלא לצורך יום טוב³¹. ולפי טעם זה אין להתיר הנאה משאר מלאכות האסורות ביום טוב, כיון שההיתר נאמר במלאכת בישול בלבד. וכן ראוי להחמיר³².

אולם, אם הערים ובישל שתי קדרות לצורך היום והותר אחת לצורך מחר, אסור לו לבני ביתו וכן לאחרים לאוכלה עד מוצאי יום טוב³³, שהחמירו חז"ל במערים יותר מהמבשל במזיד, אולם אם הערים ובישל אחר אכילתו, וטעם מעט, דעת הרבה מן האחרונים שאין לקונסו³⁴.

מי ששכח להדליק נר לעילוי נשמת הוריו מערב יום טוב ביום הארציטי, האם רשאי להדליק נר ארציטי ביום טוב עצמו (מאש לאש כמוכן)?

נר שאין בו צורך כלל אסור להדליק ביום טוב. ולכן אסור להדליק באמצע היום נר שאין בו תועלת כלל. יוצא מן הכלל: נר של בית הכנסת (לנוהגים להדליק לפני כל תפילה) מותר אפילו ביום, כיון שהוא כבוד המקום שנאמר "כבדו ה' באורים"³⁵. וכן כל נר של מצווה מותר, ולכן הנוהגים להדליק נרות בסעודת ברית מילה יכולים אף ביום טוב להדליק נרות אלו³⁶.

נר של ארציטי לעילוי נשמת הוריו³⁷ - אם שכח או שלא היה באפשרותו להדליק מערב יו"ט, ישתדל להדליק בחדר שאוכלים בו שמוסיף אור בחדר, ויותר טוב שידליקו בבית הכנסת ויצא מחשש נר שלא לצורך, ובשעת הדחק יש להתיר בכל אופן להדליק נר לעילוי נשמת אף ביום שגם זה נחשב כנר של מצווה שהוא לכבוד אבותיו³⁸. אולם, להדליק נר בתוך ז' ימי האבלות, כיון שאסור להדליק בחדר שאוכלים שם שמא יבוא לידי הספד, לכן אין להדליק אלא בבית הכנסת במקום שמתפללים³⁹.

אם מותר להתרחץ ביום טוב במים חמים במקלחת?

למנהג הספרדים: מים שהוחמו מערב יום טוב - למנהג בני ספרד הקלו חכמים ביום טוב יותר משבת, והתירו להתרחץ בהם כרגיל אפילו כל הגוף באחד⁴⁰. אך אם המים מתחממים ביום טוב באמצעות דוד שמש או בוללער חשמלי שנשאר דולק בחג או שהופעל באמצעות שעון והמים התחממו בו במהלך החג, יכול לרחוץ בהם רק פניו, ידיו ורגליו⁴¹, ויש מקילים לרחוץ בהם גם כל גופו כרגיל⁴².

למנהג האשכנזים: נהגו להחמיר שלא לרחוץ את כל הגוף כאחד, אפילו במים צוננים וכ"ש במים חמים גם אם התחממו מערב יום טוב⁴³. מכל מקום, לרחיצת פנים ידיים ורגלים בלבד מותר להשתמש במים חמים שחוממו ביום טוב⁴⁴. וכן תינוק, מותר לרחוץ כל גופו במים חמים, ואפילו בשבת⁴⁵. דין זה נאמר באמבטיה בבית אבל בבית המרחץ אסור לכו"ע להתרחץ ביום טוב⁴⁶.

בבתים בהם מותקנת מערכת חימום מהיר באמצעות גז או חשמל - אין להשתמש במים החמים ביום טוב בשום אופן.

טבילה בשבת וביום טוב במקוה?

נחלקו הפוסקים אם טבילה במקוה דינה כרחיצה, והרי היא בכלל גזירת חז"ל לאסור רחיצה במרחץ⁴⁷, ולכן לכתחילה עדיף שלא לטבול בשבת וביום טוב במים חמים, ואפילו לצורך מצוה⁴⁸.

אך טבילה במים פושרים (37 מעלות), כשלא מורגשת חמימות המים, כתבו האחרונים להתיר⁴⁹, ויש שכתבו לאסור לטבול גם במים פושרים, והתירו לטבול בשבת רק במים קרים שלא מורגש בהם חמימות כלל⁵⁰.

למעשה, נהגו ישראל קדושים ובכללם גדולי תורה וחסידיהם להקל לטבול בשבת אף במקוה עם מים חמים בטבילה שנעשית לשם מצוה, כדעת הפוסקים שסוברים שלא גזרו גזירת מרחצאות בטבילת מצוה⁵¹, והנוהגים כן יש להקפיד לטבול במים החמים לשם מצוה בלבד, ולא לשהות במים מעבר לכך לשם תענוג. אם נוהג לטבול כמה טבילות בכל פעם שטובל, כל הטבילות חשובות כמצוה ואין צריך למעט בשבת מן הטבילות הקבועות שלו⁵².

אין להתרחץ קודם ואחר הטבילה במים חמים במקלחת שבבית המרחץ, שרחיצה זו אסורה מן הדין מגזירת הבלנים⁵³.

19 שו"ע סימן תק"ד סעיף ד', מג"א סימן תק"ד ס"ק, משנ"ב ס"ק כב, חזו"ע עמ' עג.

20 שו"ע סימן ש"ז ס"ז, שו"ת יחו"ד ח"א סימן טז, שש"כ פכ"ט סעיף לה, אורל"צ ח"ב עמ' רט, הגריש"א הל' שבת בשבת ח"ד עמ' קו.

21 ביצה כ"ב, שו"ע סימן תקיב סעיף א.

22 שם.

23 רמ"א סימן תקיב סעיף א, משנ"ב ס"ק יא, הגרנ"ב בחוט שני פ"ד סק"ג, ילקו"י עמ' ת'.

24 פמ"א א"א סימן תקיב סק"א, משנ"ב סק"ב, חזו"ע עמ' לט, שבות יצחק יו"ט פ"ד בשם הגריש"א, חוט שני פרק ד'.

25 שו"ת בני ציון סימן כ, מהרש"ם ח"א סימן קכא, בית יצחק ח"ב מ"ד סימן כג, חזו"א יו"ד סימן ב, הליכות עולם ח"ח עמ' ו'.

26 אג"מ ח"ד אה"ע סימן נט, שבת הלוי ח"ט סימן רנו, מנח"י ח"ג סימן כו אות ד, אורל"צ ח"ג פ"ט אות ג, הגריש"א בלקט הל' יו"ט פ"ג הע' ז'.

27 חוט שני פ"ד סק"ג, ילקו"י עמ' שצט.

28 הגריש"א אורע"ב במכתב שבטו"ס יו"ט שני כהלכתו, חזו"ע שם.

29 שו"ע סימן תקצו סעיף כג, וסימן תקג ס"א, משנ"ב ס"ק יג.

30 א"ר סימן תקב ס"ק ג', שו"ע הרב סימן תקב ס"א וסי"ג, בה"ל סימן תקצו שם.

31 שו"ת הריב"ש סוף סימן רנד, חזו"ע עמ' לה.

32 הגריש"א אורע"ב במכתב שבטו"ס יו"ט שני כהלכתו, חזו"ע שם.

33 שו"ע סימן תקצו סעיף כד, משנ"ב ס"ק עט, ובשע"צ שם ס"ק קח הביא לדעת הגר"ז בסימן תקג ס"ב שמצדד שאסור לו לעולם כדין מזיד של שבת, והחמיר משה מקל.

34 שו"ע סימן תקג ס"א מחלוקת האחרונים בביאור דבריו אם כוונתו לדין זה, הובא במשנ"ב ס"ק יג, ובכנה"ס ס"ק כו, והאליה רבה כתב להקל אפילו היה בדעתו לאכול ולבסוף לא אכל, והשע"צ ס"ק כח דחה לדבריו.

35 שו"ע סימן תקיב ס"ה.

36 משנ"ב שם סק"ד, והוא הדין נר הבדלה כשחל יו"ט במוצא"ש אף בזמננו שיש חשמל ואין צורך באור הנר, מותר כיון שמדליקו בשביל מצווה, הגר"ז קרליץ חוט שני יו"ט פ"ג סק"ג אות ד'.

37 במשנ"ב סימן רסא ס"ק טז כתב שהעולם נוהרים בזה וחשוב כצורך גדול.

38 בה"ל סימן תקיד ד"ה נר של בטלה, שש"כ עמוד קסח, חזו"ע עמוד נה, סא.

39 הגריש"א שם ס"ה בשם הפמ"ג סימן קלב מ"ז סק"ב, הו"ד במשנ"ב סימן תקמח סק"ג.

40 שו"ע שם.

41 אור לציון ח"ג פכ"א תשובה א', אגרות משה או"ח ח"ד סימן עה אות א', ויש שדיקו כך מדברי המשנ"ב ס"ק יב, ואפשר לחלק.

42 הרע"א סימן שכו על המג"א סק"ד, הגרש"ז אורע"ב שש"כ פ"ד ח"ג, חזו"ע שם, ילקוט יוסף יו"ט עמוד שעא.

43 משנ"ב סימן שכו ס"א כק, קיצושו"ע סימן פו סעיף ד, וסימן קלב בבדה"ש ס"ק ח. שש"כ פרק יד סעיף יא.

44 שש"כ שם סעיף ז.

45 רמ"א שם. שש"כ פרק יד סעיף ז.

46 שם.

47 הקורבן נתנאל על הרא"ש (שבת פ"ב סימן כב אות ק') כתב להתיר לטבול במקוה חם בשבת וגזירות הבלנים לא נאמרו על טבילה, והחכם צבי בתשובותיו סימן יא כתב לאסור והוסיף דברי למיקרי עבריינא למי שמקל בכך.

48 משנ"ב סימן שכו סק"ז, וסימן תקיא ס"ק יט, אור לציון ח"ג פכ"א אות א, טה"ב ח"ב עמוד תנב, שו"ת יב"א ח"י סימן נה עמוד קצט, חזו"ע שבת ו' עמוד עח.

49 משנ"ב שם, אגרות משה או"ח ח"ד סימן עד רחיצה אות א' שהוא פחות ממידת החום שדרך סתם בני אדם לרחוץ בהם בחול, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ד סימן מד אות כו, ואור לציון ח"ב פל"ה תשובה ג', כתבו שהוא כחמימות הרוק, ושעורו כ-37 מעלות.

50 משנ"ב סימן שכו ס"ק יז שפושטין דינם כחמין, ועיין בהרחבה בחזו"ע שבת ח"ו עמוד עח הערה ה', ומכל מקום אין צריך שיהיו קרים מאוד אלא די שירגיש מעט קור.

51 שעה"צ סימן שכו סק"ה, כנה"ס ס"ק לג, וע"ע קצוה"ש סימן קלב בבדה"ש סק"ח.

52 אבני נזר חו"ח סימן תקכו, שש"כ פ"ד הערה ד, פסקי תשובות סימן שכו הלכה ה' ובהערה 54-56 שם, ילקוט יוסף יו"ט עמוד שעה.

53 שו"ע סימן תקיא ס"ב, משנ"ב ס"ק יז, ועיין עוד ילקוט יוסף שם.